
Propostes per a la recuperació del riu Foix al seu pas per Santa Margarida i els Monjos

Josep Maria Calaf¹
i Andreu González²

1. Servei de Medi Ambient
Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos

2. Àrea de Projectes
Fundació Natura

Resum

El riu Foix al seu pas per Santa Margarida i els Monjos manté encara valors naturals i paisatgístics remarcables i un elevat potencial. Tanmateix, tot i discórrer per una zona majoritàriament agrícola, el riu presenta un elevat grau de transformació, sobretot en travessar el nucli urbà dels Monjos i les dues grans zones industrials del municipi.

Encara que ha millorat força durant els darrers anys, la qualitat de les seves aigües no és bona, i això es veu agreujat pel poc cabal circulant a causa de les importants extraccions d'aigua per a usos antròpics i del règim torrencial d'un riu típicament mediterrani com aquest.

Pel que fa a la vegetació de ribera, aquesta ha quedat limitada a unes poques taques ben conservades. En general, però, els marges del riu i els terrenys adjacents (molts dels quals de propietat municipal) han estat ocupats per canyars i horts familiars sense cap mena d'ordenació ni regulació que dificulten la presència de vegetació de ribera i la recuperació d'un bosc de ribera ben estructurat.

L'entorn fluvial del Foix al seu pas pel municipi presenta, doncs, un aspecte força deixat, la qual cosa ha propiciat que hi hagi una utilització escassa o fins i tot nul·la per part de la població.

A grans trets, es proposa la recuperació integral d'aquest tram mitjançant l'establiment d'un cabal ecològic o de manteniment del riu, la millora de la qualitat de les seves aigües, el retorn al riu del territori que necessita mitjançant l'ordenació i millora de les condicions sanitàries dels horts familiars a precari, la recuperació de la vegetació de ribera i el condicionament per a l'ús públic del riu al seu pas pel municipi.

Paraules clau

Riu Foix, recuperació, parc urbà del Foix, parc d'horta pública, molí del Foix

Resumen

Propuestas para la recuperación del río Foix a su paso por Santa Margarida i els Monjos

El río Foix a su paso por Santa Margarida i els Monjos mantiene aún valores naturales y paisajísticos remarcables y un elevado potencial.

No obstante, aunque discurre por una zona mayoritariamente agrícola, el río presenta un elevado grado de transformación, sobretodo al cruzar el núcleo urbano de Els Monjos y las dos grandes zonas industriales del municipio.

Aunque ha mejorado bastante durante los últimos años, la calidad de sus aguas no es buena, y esto se ve agravado por el poco caudal circulante a causa de las importantes extracciones de agua para usos humanos y del régimen torrencial de un río típicamente mediterráneo como éste.

Por lo que respecta a la vegetación de ribera, ésta ha quedado limitada a unas pocas manchas bien conservadas. Pero en general, los márgenes del río y los terrenos adyacentes (muchos de ellos de propiedad municipal) han sido ocupados por cañas y huertos familiares sin ningún tipo de ordenación ni regulación que dificultan la presencia de vegetación de ribera y la recuperación de un bosque de ribera bien estructurado.

El entorno fluvial del río Foix a su paso por el municipio presenta, pues, un aspecto bastante dejado, lo que ha propiciado que haya una utilización escasa e incluso nula del río por parte de la población.

A grandes rasgos, se propone la recuperación integral de este tramo mediante el establecimiento de un caudal ecológico o de mantenimiento del río, la mejora de la calidad de sus aguas, el retorno al río del territorio que necesita mediante la ordenación y mejora de las condiciones sanitarias de los huertos familiares a precario, la recuperación de la vegetación de ribera y el condicionamiento para el uso público del río a su paso por el municipio.

Palabras clave

Río Foix, recuperación, parque urbano del Foix, parque de huerta pública, molino del Foix

Abstract

Proposals for the recovery of the Foix river where it flows through Santa Margarida i els Monjos

Where it flows through Santa Margarida i els Monjos the Foix river still has remarkable natural and landscape values and high potential. However, although it flows through a mainly agricultural area, it shows a high degree of transformation, especially as it passes through the town of Monjos and the two large industrial zones on the outskirts.

Although it has improved considerably in recent years, the quality of the water is not good, and that is aggravated by the sparse flow caused by substantial extraction of water for human use and the torrential system of a typically Mediterranean river like this one.

The riverine vegetation has been limited to a few well conserved clumps. In general, however, the river banks and the adjacent land (many of them owned by the town) have been occupied by reed beds and family vegetable gardens with no order or regulation which make it difficult for riverine vegetation to grow and to recover a well structured riverside woodland.

The surroundings of the Foix river where it flows through the town thus look quite abandoned, which has led to infrequent use – or even none at all – by the population.

Along broad lines, the proposal is an integral recovery of the stretch of the so-called Foix urban park by establishing an ecological flow or maintenance of the river, improving the quality of its water, returning to the river the territory it needs by ordering and improving the precarious sanitary conditions of the family vegetable gardens, recovery of the riverine vegetation and preparation for public use of the river where it flows through the town.

Keywords

River Foix, regeneration, Foix urban park, public gardens, Foix mill

Breu aproximació al riu Foix

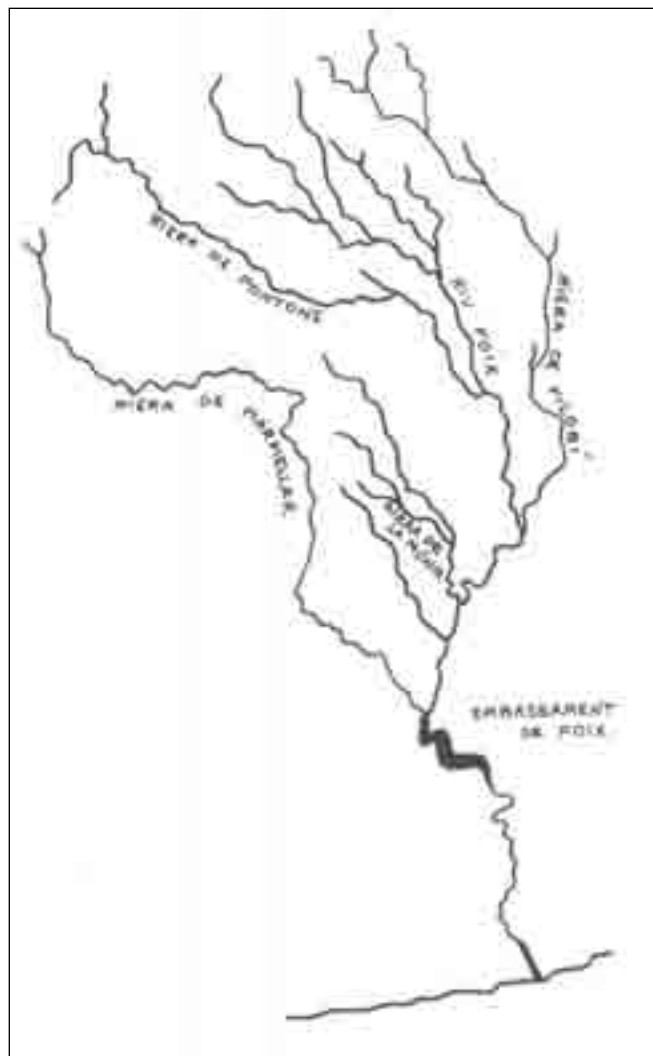
Amb una conca hidrogràfica de 312 km² de superfície i una longitud aproximada de 48,7 km, el riu Foix, un riu típicament mediterrani, neix a la Serralada Prelitoral i, després de travessar la plana del Penedès i la Serralada Litoral, on es troba amb l'embassament de Foix, creua la plana litoral fins a desembocar finalment al mar Mediterrani. Es tracta d'un riu amb cabals màxims a la primavera i a la tardor, les aigües del qual provenen bàsicament de la pluja, de deus de naixement i d'abocaments especialment importants en algunes zones. Els afluents més destacats del riu Foix són les rieres de Pontons, de Marmellar, de Llitrà i de la Múnia.

La qualitat de les aigües del riu i dels seus afluents va directament lligada a les activitats agrícoles i industrials, a la presència de zones urbanes, als incendis i als abocaments. En general, el cabal és poc abundant i força contaminat, sobretot a les parts mitjana i baixa de la conca.

Estat actual del riu Foix al seu pas per Santa Margarida i els Monjos

El riu Foix al seu pas pel terme municipal de Santa Margarida i els Monjos manté encara valors naturals i paisatgís-

Figura 1. Esquema de la conca hidrogràfica del riu Foix.

Font: Fent camí pel riu Foix, Consell Comarcal de l'Alt Penedès, 1990.

Figura 2. Fotografia antiga d'un passatge del riu Foix a Santa Margarida i els Monjos.

Font: Arxiu gràfic municipal.

tics remarcables i un elevat potencial. Tanmateix, tot i discórrer per una zona majoritàriament agrícola, el riu presenta un elevat grau de transformació, sobretot en travessar el nucli urbà dels Monjos i les dues grans zones industrials del municipi.

La qualitat de les seves aigües no és bona i el cabal circulant és reduït a causa de fenòmens naturals i antròpics.

A molts indrets del terme, part del Domini Públic Hidràulic i zones adjacents de titularitat pública han estat ocupades per canyars i horts familiars a precari sense cap mena d'ordenació ni regulació, la qual cosa ha propiciat en bona part la desaparició de la vegetació típica de ribera. Així, aquesta es veu actualment limitada a unes poques bones taques ben conservades, sobretot als extrems nord i sud del municipi, lluny de les àrees urbanes.

Fins fa poc, la utilització del Foix per part dels ciutadans del municipi era escassa o fins i tot nul·la. Algunes intervencions recents han propiciat que actualment aquesta situació estigui començant a canviar.

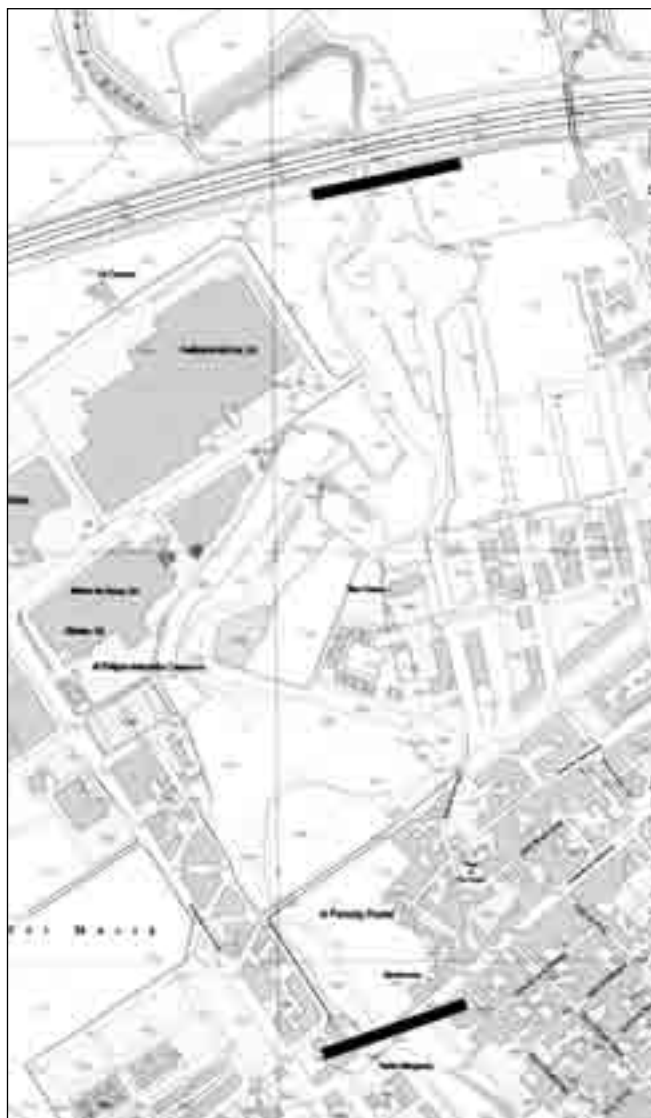
Justificació

Del procés d'auditoria ambiental municipal de Santa Margarida i els Monjos, realitzat durant l'any 1998 en el marc del Programa d'auditories ambientals municipals – Agendes 21 locals de l'Àrea de Medi Ambient de la Diputació de Barcelona, se'n deriva el Pla d'acció ambiental de Santa Margarida i els Monjos, presentat l'abril de l'any 1999; el qual recull tot un seguit d'accions concretes, agrupades en 25 programes d'actuació i 8 línies estratègiques, l'execució de les quals té per finalitat fer un ús cada cop més racional, eficient i sostenible dels recursos naturals tot implicant la comunitat local.

Dues de les actuacions que preveu el Pla d'acció ambiental de Santa Margarida i els Monjos, que no poden ser desvinculades d'una política d'actuació integrada més global, són la recuperació ambiental i paisatgística del riu Foix al seu pas pel municipi, així com estudiar la possibilitat de reutilitzar aigües usades, prèviament depurades a l'Estació Depuradora d'Aigües Residuals (EDAR) de Vilafranca del Penedès.

La recuperació integral i el condicionament per a l'ús públic del riu Foix al seu pas pel municipi és també una actuació ja recollida en una anàlisi de les potencialitats del

Figura 3. Àmbit d'actuació inicial. Delimitació del parc urbà del Foix.

Font: Elaboració pròpia a partir del mapa topogràfic E=1:5.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC).

municipi elaborada pel Servei de Promoció Econòmica de l'Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos l'any 1998. Concretament, aquesta anàlisi plantejava aleshores que «la disponibilitat d'un recurs natural com el riu Foix, prèvia recuperació ambiental i paisatgística i amb un correcte manteniment, obriria una clara via d'actuació envers la millora de la qualitat de vida dels ciutadans i cap a tot un seguit d'efectes sinèrgics de promoció socioeconòmica».

Així, el riu Foix al seu pas pel municipi pot esdevenir, després de la seva recuperació, un eix central i bàsic al voltant del qual sigui possible realitzar activitats educatives, recreatives i d'oci que suposin una oferta interessant tant per a les persones que resideixen al municipi com per als visitants de la comarca i zones pròximes. Aquesta és una mesura que permetria també diversificar l'economia local, actualment centrada quasi exclusivament en l'activitat industrial, cap al sector terciari.

A més a més de fer possible l'aprofitament educatiu, turístic i recreatiu, la recuperació del riu, i en especial el tram que discorre per l'anomenat parc urbà del Foix o parc Central, a la zona més urbana dels Monjos, tindria un impacte molt positiu en la dinamització del centre urbà dels Monjos i en la vida comercial del municipi, alhora que podria generar la creació d'alguna empresa de manteniment i gestió.

Per últim, la recuperació del riu Foix al seu pas pel municipi faria possible que, a més de conservar el patrimoni natural del municipi i oferir-lo als visitants perquè en puguin gaudir, s'aconseguís una major sensibilització i coneixement dels valors naturals del riu per part de tots els habitants de Santa Margarida i els Monjos. Aquesta és, sens dubte, una de les principals motivacions que han portat a impulsar la creació de l'equipament d'educació ambiental Molí del Foix, Centre d'Interpretació Històrica i Natural.

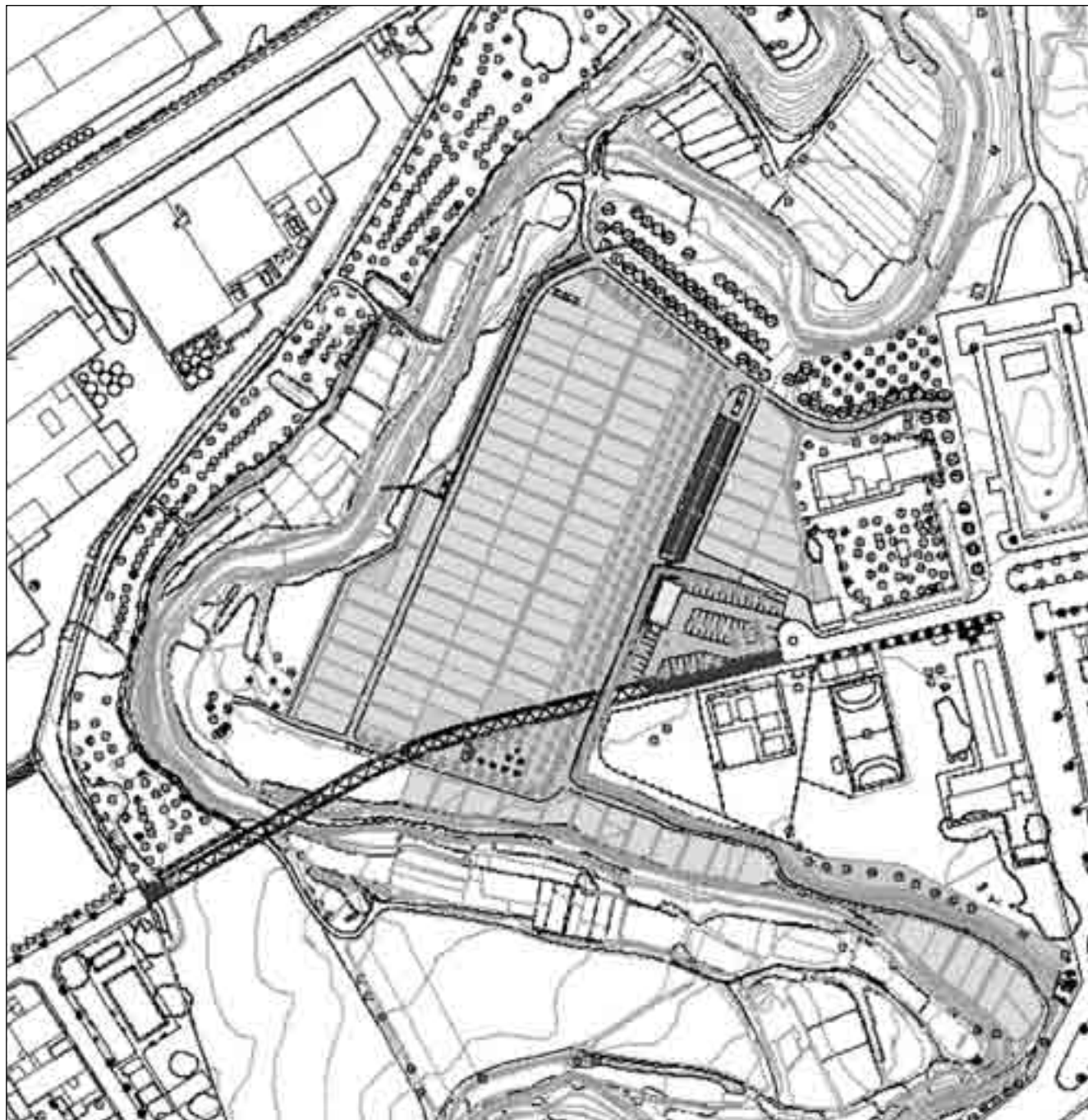
Des d'una visió menys centrada en un municipi en particular, la restauració integral del riu Foix en el seu tram mitjà hauria de permetre propiciar la recuperació i millora del corredor biològic existent entre les serralades Litoral i Prelitoral catalanes a través de la depressió penedesenca.

Figura 4. Aiguamoll de depuració terciària i dades del bombament.

Font: Elaboració pròpia a partir del mapa topogràfic E=1:5.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC).

Figura 5. Detall del futur parc d'horta pública.

Font: Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos.

Alhora, val la pena destacar el paper d'eix vertebrador que el riu Foix desenvolupa al Parc del Foix, sobretot des de la seva ampliació cap al vessant sud de Santa Margarida i els Monjos l'any 2001. El Parc del Foix, inclòs en la Xarxa de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona, és ara un espai agrícola i forestal d'especial interès natural, històric, cultural i paisatgístic que, amb una superfície total de 2.900 hectàrees, ocupa bona part dels termes municipals de Castellet i la Gornal i Santa Margarida i els Monjos, i inclou bona part del curs mitjà del riu Foix, així com la totalitat de l'espai PEIN de l'embassament de Foix inclòs en el Pla d'espais d'interès natural de Catalunya.

Antecedents

D'acord amb les necessitats detectades des dels serveis de Medi Ambient i de Promoció Econòmica de l'Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos, al llarg de l'any 1998 s'estableixen una sèrie de vincles de col·laboració entre l'Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos, la Fundació Natura i l'empresa local Uniland Cementera, SA per a l'elaboració de propostes de restauració integral del riu Foix al seu pas pel municipi.

Fruit d'aquesta col·laboració s'elabora una proposta de restauració d'un tram del riu Foix a la zona de l'Abadal, sota el castell de Penyafort, la qual no ha estat de moment executada.

Paral·lelament, però, a partir d'una sol·licitud de subvenció a l'Àrea de Medi Ambient de la Diputació de Barcelona en el marc d'un programa de reutilització d'aigües usades, la Fundació Natura elabora un avantprojecte de restauració integral i condicionament per a l'ús públic d'un tram del riu Foix al seu pas per Santa Margarida i els Monjos.

A partir d'aquest avantprojecte, que delimita l'àmbit inicial d'actuació i fixa els principals objectius en els quals s'emmarquen les primeres propostes d'actuació, s'han realitzat nous plans i projectes derivats d'aquest primer, alguns dels quals ja han estat executats.

Àmbit inicial de les propostes d'actuació

Les propostes d'actuació per a la recuperació integral se centren inicialment en el tram més urbà del riu Foix al seu pas pel municipi i, per tant, en el que presenta un major estat de degradació i deixadesa a causa de la pressió antròpica patida al llarg dels anys.

Concretament, les propostes se centren en el tram de riu que discorre per l'anomenat parc urbà del Foix o parc Central, acotat pel pas de l'autopista A-7 sobre el Foix, el polígon industrial Casa Nova, el nucli dels Monjos i el pont de l'avinguda de Catalunya o antiga carretera N-340 sobre el riu. En total són uns 1.890 m de recorregut de riu que, de forma meandriforme, travessa una àrea fortament transformada per l'home.

Objectius principals

La recuperació del riu com a espai natural passa per retornar-li el territori que necessita, millorar la qualitat de les seves aigües i potenciar el desenvolupament del bosc de ribera. D'una banda, això permet l'increment de la biodiversitat i la riquesa ecològica de l'espai i, al mateix temps, ofereix una oportunitat de recuperació del riu i dels seus marges per a ús social.

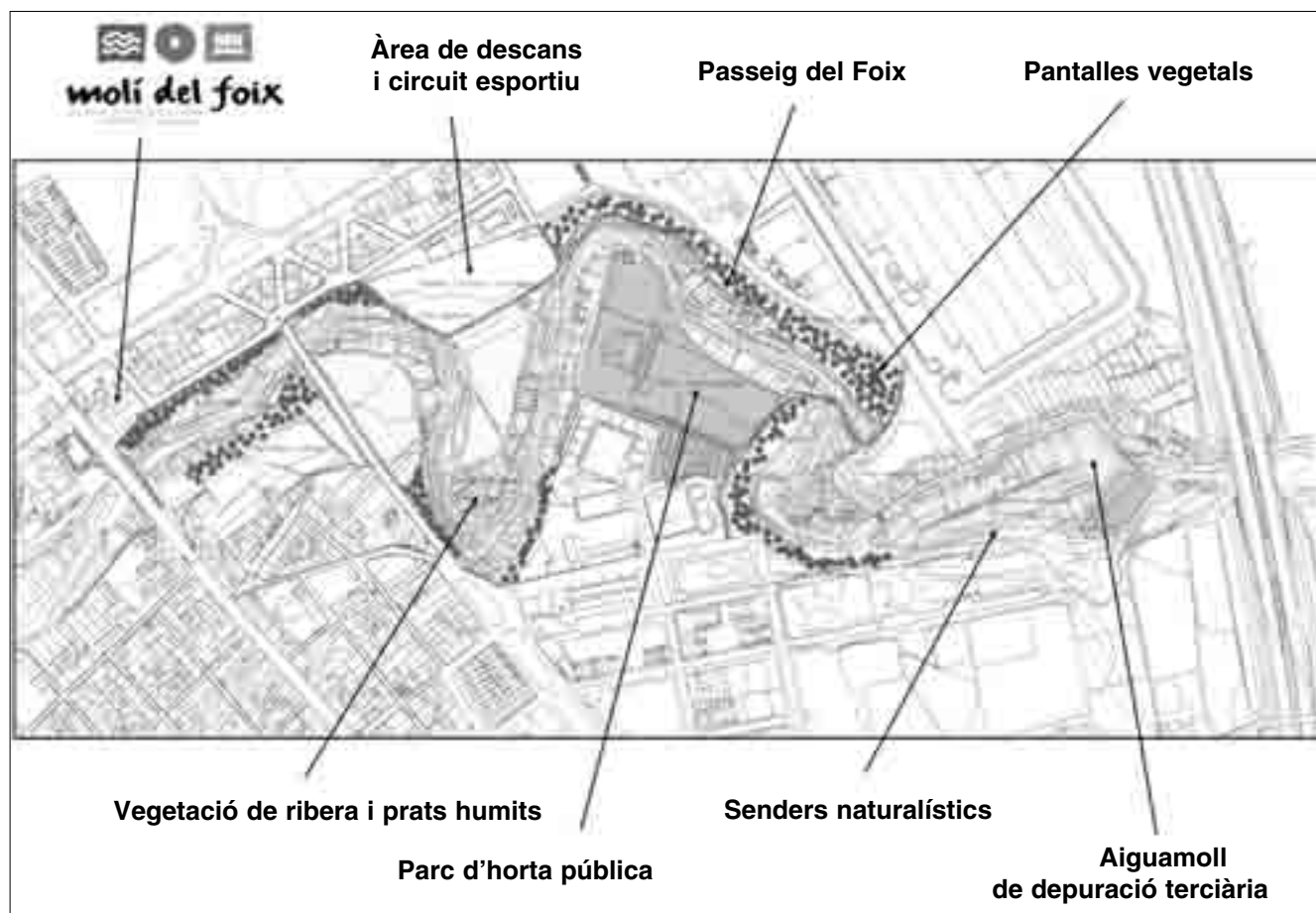
Els principals objectius de la present proposta són, doncs, la recuperació de la funcionalitat ecològica del riu al seu pas pel municipi i la vinculació dels ciutadans de Santa Margarida i els Monjos a aquest espai natural.

Definició d'actuacions

A grans trets, inicialment es proposa la recuperació integral del tram més urbà mitjançant l'establiment d'un cabal ecològic o de manteniment aprofitant les aigües de l'EDAR de Vilafranca del Penedès, la millora de la qualitat de les seves aigües mitjançant un sistema de depuració terciària amb un aiguamoll artificial, l'ordenació i regulació dels horts familiars amb la creació d'un parc d'horta pública, la recuperació de les comunitats naturals del riu i la potenciació de l'efecte de corredor biològic de la llera.

A més, amb la voluntat de condicionar aquest tram de riu per a ús públic, es proposa la construcció d'un itinerari naturalístic que apropiï la població al riu, la realització d'un

Figura 6. Resum de propostes al parc urbà del Foix.

Font: Elaboració pròpia.

passeig per a vianants i bicicletes, la creació d'una sèrie d'àrees de descans amb plafons informatius i accessos adaptats, i la realització d'un circuit esportiu amb aparells d'exercicis degudament senyalitzat, entre d'altres. Algunes d'aquestes actuacions ja han estat executades.

Les actuacions concretes que han de permetre assolir els objectius generals plantejats són, doncs, les següents:

1. *Prevenir i eliminar els impactes presents sobre la llera i els marges:*

- Neteja del conjunt de l'espai fluvial.
- Estabilització dels marges fluvials mitjançant tècniques de bioenginyeria.
- Eliminació de vegetació exòtica (canyes i ailants).

2. *Restablir la qualitat de les aigües i el cabal del riu Foix:*

– Aportació d'una part del cabal de sortida de l'Estació Depuradora d'Aigües Residuals (EDAR) de Vilafranca del Penedès, aigües amunt del riu Foix, a l'altura de l'autopista AP-7.

– Creació d'un aiguamoll artificial de depuració terciària per millorar la qualitat de l'aigua aportada i utilitzar-la per a la recuperació ecològica del riu Foix. En especial caldrà reduir els valors de N i P, ja que són els que mostren nivells més elevats.

3. *Ordenar i regular la presència d'horts familiars a la llera (recuperar el domini públic hidràulic):*

– Realització d'un inventari de conreus familiars a la zona.

- Proposta de regulació i ordenació dels horts familiars.
- Creació d'un parc hortícola o parc d'horta pública.

4. *Restaurar les comunitats naturals del riu:*

– Recuperació i millora de la vegetació autòctona de ribera i dels sistemes naturals propis d'ambients fluvials (bosc de ribera, prats humits, canyissar, etc.).

– Creació de franges arbrades de protecció visual i acústica.

– Actuacions de potenciació de la fauna lligada als ambients aquàtics.

5. *Potenciar i regular l'ús públic de l'espai fluvial:*

– Facilitar i regular l'accés a la zona, i informar dels seus valors ecològics, paisatgístics i socials.

– Creació d'un passeig per a vianants i bicicletes.

– Creació de senders naturalístics adaptats per a discapacitats i invidents.

– Creació de punts de descans i d'observació del riu.

– Regulació d'accessos i construcció d'aparcaments.

– Creació d'un circuit esportiu amb aparells d'exercicis i cartells explicatius.

– Senyalització i educació ambiental. Vinculació de l'espai al Molí del Foix. Centre d'Interpretació Històrica i Natural, i al Projecte Rius, entre altres iniciatives d'educació ambiental.

Figura 7. Més informació a www.elfoix.net

Font: Pàgina web www.elfoix.net (Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos).